

Tři zajímavé jestřábníky sudetských pohoří

Jindřich Chrtek, jun.

K nejzajímavějším u nás rostoucím jestřábníkům patří bezesporu horské druhy. Zjednodušeně řečeno jde (1) o taxony z okruhu jestřábníku alpského (*Hieracium alpinum*) a o druhy stojící morfologicky mezi tímto okruhem a dalšími druhy (okruhy), např. jestřábníkem zedním (*H. murorum*) či j. věsenkovitým (*H. prenanthoides*) a (2) o 2 další druhy rostoucí u nás pouze v Hrubém Jeseníku — j. vlnatý (*Hieracium villosum*) a j. slezský (*Hieracium silesiacum*). V České republice se s horskými jestřábníky můžeme setkat pouze v nejvyšších sudetských pohořích, někdy označovaných názvem Vysoké Sudety, tj. v Krkonoších, na Králickém Sněž-

níku a v Hrubém Jeseníku; několik druhů rostlo dříve i na polské (slezské) straně Jizerských hor ve vrcholové části hory Cicha Równia (Theisenhübel).

Vysokohorské jestřábníky tvoří značně různorodou skupinu zahrnující jak dobře morfologicky vymežitelné a málo proměnlivé a tudíž i dobře poznatelné druhy, tak i taxonomicky komplikované okruhy, rozpadající se v některých případech na těžko definovatelné taxony, často spojené přechodnými typy. Nicméně právě sudetské jestřábníky jsou díky velké pozornosti, která jim byla věnována již od 20. let 19. stol. poměrně velmi dobře prozkoumané; srovnatelně známé

jsou snad jen některé jestřábníky z oblasti Alp (např. Arlbergského masivu na pomezí rakouských spolkových zemí Tyrolska a Vorarlbergu).

Zatímco bohatství jestřábníků v Krkonoších je známé, o Králickém Sněžníku a Hrubém Jeseníku se obecně mluví méně. Nasnadě je samozřejmě triviální zdůvodnění — je to jednoduše proto, že v těchto územích tolik jestřábníků neroste. Ačkoli má celá věc více aspektů (např. krkonošským jestřábníkům byla tradičně věnována větší pozornost, mnoho druhů bylo popsáno právě odtud), je uvedené tvrzení v zásadě správné. Krkonoše mají opravdu výsadní postavení; o příčinách jejich velké druhové rozmanitosti už bylo popsáno mnoho stránek, ve většině případů však jde o obtížně testovatelné hypotézy či domněnky. Velký význam mělo určitě střetávání různých typů jestřábníků ve středoevropském prostoru během ledových dob, jejich migrace po rozsáhlých kamenitých tundrách ve sprašových fázích pleniglaciálů i následné vytlačování do horských ostrovů izolovaných v postglaciálu. Právě Krkonoše, Králický Sněžník a Hrubý Jeseník představují výborné příklady vysokohorských ostrovů, které si během celé poledové doby zachovaly bezlesá území, umožňující přežívání vysokohorských jestřábníků — kvůli lokálním větrům zůstaly bezlesé především exponované hřebeny a vrcholy, velkou roli hrály ale i laviny, sněhové závěje a plazivý sníh na závětrných svazích. Především v Hrubém Jeseníku měl velký vliv i způsob hospodaření v hřebenové části. Alespoň v některých obdobích tu byla poměrně intenzivní pastva, po jejím skončení koncem 40. let 20. stol. nastalo zarůstání, zapojování porostů, často znemožňující přežívání konkurenčně slabším jestřábníkům.

Následující řádky by měly přiblížit 3 horské jestřábníky. Zatímco jestřábník kalný (*Hieracium stygium*) a j. sudetský (*H. sudeticum*) patří mezi i dnes poměrně časté a dobře poznatelné druhy, j. slezský (*H. silesiacum*), patřící mezi největší pozoruhodnosti naší květeny, je vzácný a silně ohrožený druh.

Jestřábník kalný patří k druhům, které při návštěvě Hrubého Jeseníku či Králického Sněžníku není možné přehlédnout. Je to nejběžnější jestřábník nad hranicí lesa; roste na méně exponovaných svazích spolu s druhy *Nardus stricta*, *Calamagrostis villosa*, *Ligusticum mutellina*, *Avenella flexuosa*, *Vaccinium myrtillus*, *Calluna vulgaris* a dalšími, častý je i podle cest na místech s mechanicky narušeným drnem. Kromě východních Vysokých Sudet je jestřábník kalný běžným druhem nevápencových (až na několik výjimek) Západních Karpat od Pilska a Babiěj hory v Polsku až po Belianské Tatry na Slovensku; je uváděn i z Východních Karpat, ale není zcela jasné, zda tu nejde

Jestřábník sudetský (Hieracium sudeticum) roste v subalpinském stupni Krkonoš, především v západní části. Je to poměrně nápadný a dobře poznatelný druh, mezi méně známé určovací znaky patří např. hnědě lemované listy. Kvete ve 2. polovině července a v srpnu (horská silnice u Horních Míseček, 1999). Foto J. Chrtek

o jiný příbuzný druh. Jestřábník kalný je 15–40 cm vysoký s eliptickými, kopistovitými nebo podlouhle obkopinatými, zřetelně řapíkatými, mělce zubatými až téměř celokrajnými listy vytvářejícími přízemní růžici; lodyžní listy jsou obvykle 2–4, dolní řapíkaté, podobné přízemním listům, horní přisedlé až poloobjímavé. Úbory většinou 2–4, stopky úborů a zákrovní listeny jsou pokryté četnými černými stopkatými žlázkami a ojedinělými nežláznatými chlupy. Pro poznávání má velký význam tvar koruny — na rozdíl od ploché korony běžné u jiných jestřábníků má *H. stygium* korunu podélně přeloženou, na první pohled velmi úzkou. Při odlišování od habituálně poněkud podobného jestřábníku Lachenalova (*H. lachenalii*) mají velký význam kratičké brvy na korunních zubech a stopkaté žlásky na okrajích listů (na obojí je potřeba kvalitní lupa).

Mezi nejzajímavější jesenické jestřábníky patří nepochybně **jestřábník slezský**. Objevil ho v r. 1846 vratislavský lékárník Arnošt Krause v horní části Velké kotliny, popsán byl o 4 roky později. Později byl nalezen ještě na několika dalších lokalitách v Hrubém Jeseníku a je uváděn i ze 3 lokalit ve slovenských Západních Tatrách. Je třeba říci, že už tehdejší botanici docenili naprostou jedinečnost tohoto nálezu — *H. silesiacum* patří do okruhu typů s těžištěm rozšíření na Balkáně a v Asii, který do střední Evropy zasahuje

Jestřábník kalný (Hieracium stygium, vlevo) a jestřábník slezský (Hieracium silesiacum, upravo); detaily zachycují zákrovní listeny a u jestřábníku slezského stopku úboru. Vynikající a v mnoha ohledech dosud nepřekonané obrázky kreslil učitel J. Pöhl. Jsou přetištěny z knihy Kritische oder weniger bekannte Hieracien der Flora Deutschlands, Österreich-Ungarns, der Schweiz und der angrenzenden Länder somit Mitteleuropas. Publikace vyšla ve dvou svazcích v letech 1904–1906

pouze několika lokalitami. To se bohužel projevilo i tím, že byl sbírán do 5 (!) exsikatových sbírek a téměř vyhuben. Nicméně málopočetná populace přežívá v Hrubém Jeseníku dodnes. Jestřábník slezský se už na první pohled liší od jiných u nás rostoucích nížinných i horských jestřábníků. Je 20–40 cm vysoký, obvykle s přízemní listovou růžicí a 4–8 kopinatými až podlouhle kopinatými, ostře zoubkatými listy, pouze na okrajích a naspodu na žilkách chlupatými, jinak lými; vrcholík sestává obvykle ze 4–8 úborů, nápadné jsou zákrovní listeny — jsou tmavé, široké, ± tupé, s roztroušenými tuhými chlupy a stopkatými žlázkami, bez hvězdovitých chlupů (vloček).

Za **jestřábníkem sudetským** se musíme vydat do Krkonoš, nejlépe do jejich západní části. Zejména v době květu (2. polovina července a srpen) je to nápadný a dobře poznatelný druh. Na první pohled může připomínat známější, téměř

ve všech vyšších evropských pohořích rozšířený jestřábník věsenkovitý (*H. prenanthoides*). Je 20–50 cm vysoký, v době květu obvykle bez nebo pouze s jedním přízemním listem, nápadná je ale především poměrně hustě olistěná lodyha s obvejčitými až eliptickými listy, dolními široce řapíkatými, středními a horními poloobjímavými či přisedlými. Vrcholíky bývají obvykle 3–10úborné, stopky úborů i zákrovní listeny s nežláznatými chlupy i černými stopkatými žlázkami. Podobně jako jestřábník kalný má brvičky na vrcholech korun a stopkaté žlásky na okrajích listů. Roste především v subalpinském stupni ve světlinách klečových porostů a na travnatých svazích s *Calamagrostis villosa*, *Avenella flexuosa*, *Luzula luzuloides*, *Silene vulgaris* a často i s dalšími druhy horských jestřábníků. Nejčastější je v oblasti hor Kotel a Krkonoš, směrem na západ zasahuje až po Jínonoš a Jakšín (ale tam se ho v poslední době nepodařilo ověřit), méně častý je ve východní části Krkonoš, byl sbírán i na Rýchorách. Obecně je nejčastější v horních částech karových jam. Jestřábník sudetský patří mezi druhy, které můžeme zahrnout do odpovědi na otázku: A co jsou vlastně ony krkonošské endemické jestřábníky? Odmyslíme-li si dnes už historickou lokalitu na hoře Cicha Równia na slezské straně Jizerských hor, je druh znám právě jenom z Krkonoš. Karpatské typy, někdy řazené v hodnotě poddruhu